

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВАРІАНТУ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ

Богуславська О.Г. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті, на засадах аналізу значної кількості концепцій, що присвячені різним аспектам кризи уточнюється предметний зміст поняття «криза», виявляються фактори, що загострюють кризові тенденції та соціально-психологічні детермінанти кризи з акцентом на вітчизняних реаліях. В статті запропоновано гіпотезу про те, що на всіх стадіях соціальної життєдіяльності існує закономірна залежність між трьома змінними - технологічним потенціалом, якістю вироблених культурою засобів саморегуляції й стійкістю соціуму. У самому загальному вигляді ця залежність може бути сформульована в такий спосіб: чим вище міць виробничих і бойових технологій, тим більш досконалі механізми стримування агресії необхідні для збереження суспільства. В статті наголошується на тому, що ситуативне зниження когнітивної складності «середнього носія» українського суспільства під впливом емоцій є вирішальним фактором кризової поведінки.

It helps to underline crisis tendencies and socio - psychological determinants of crisis with accent on domestic realities. In the article the hypothesis, that at all stages of social activities we can find a natural dependence between three variables –technological potential, quality of cultural self-control means and stability of society. It is stressed, this dependence, in general, can be formulated in such way: as bigger is power of industrial and military technologies, as more perfect will be mechanisms to restraint of aggression what is necessary for societies safety. In the article, decreasing of cognitive complexities of the "average bearer" of Ukrainian society under emotional influence as the determinative factor of crisis behavior, emphasized.

Ключові слова

КРИЗА, ЕКЗОГЕННА КРИЗА, ЕНДОГЕННА КРИЗА, АНТРОПОГЕННА КРИЗА, ГЛОБАЛЬНА КРИЗА, ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ЗАСОБИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ, ВНУТРІШНЯ СТІЙКІСТЬ СОЦІУМУ, ЗОВНІШНЯ СТІЙКІСТЬ СОЦІУМУ, ТЕХНО-ГУМАНІТАРНИЙ БАЛАНС, ДЕСТРУКТИВНІ ПРЦЕСИ.

Вступ

Грецьке слово «криза» обтяжується останнім часом багатьма реальними або надуманими проблемами у будь-якій сфері людської діяльності, і ця публіцистична мода позбавляє термін предметного змісту. Тому необхідно з'ясувати значеннєве ядро поняття «криза».

Деякі науковці вважають, що відносини між суспільством і природою, є перманентно кризовими й залишаються такими за визначенням (подібно тому, як, за версією фізіолога Г.Сел'є, життя являє собою іманентний стрес, який періодично тільки підсилюється чи зменшується). Дійсно, стійка нерівновага - це такий стан системи, який вимагає безперервної протидії тиску середовища. Але рано чи пізно в існуванні нестабільної системи настає фаза небезпечного зниження стійкості, коли у відповідності із зміною зовнішніх або внутрішніх умов, напрацьовані раніше шаблони життєдіяльності здатні привести до її руйнування. Саме таку фазу доцільно характеризувати за допомогою терміна «криза».

Мета статті

- З'ясувати предметний зміст поняття «криза».
- Виявити фактори, що загострюють кризові тенденції та соціально-психологічні детермінанти кризи.
- Запропонувати класифікацію протиріч, які сприяють загостренню життєвої кризи особистості.
- Проаналізувати типи криз за критерієм співвідношення зовнішніх і внутрішніх причин.
- Запропонувати гіпотезу про те, що на всіх стадіях соціальної життєдіяльності існує закономірна залежність між трьома змінними - технологічним потенціалом, якістю вироблених культурою засобів саморегуляції й стійкістю соціуму.
- Довести, що ситуативне зниження когнітивної складності «середнього носія» українського суспільства під впливом емоцій є вирішальним фактором кризової поведінки.

Аналіз досліджень і публікацій

Представники «психології життєвого шляху» (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн) розглядають кризу як таку, що є поворотним етапом життя людини, етапом, на якому приймаються важливі рішення на тривалий час. На «поворотних моментах» акцентують увагу такі дослідники кризи як Е. Еріксон, Д. Маттесон; кризу як критичну ситуацію досліджує Е.П. Крупник, С.К. Нартова-Бочавер, Л.І. Анциферова. А.А. Кронік називає кризу «біографічною подією»; Р.А. Ахмеров та К.Н. Василевська – «ситуацією соціальної нестабільності»; Л. Пельцман – «стресогенною ситуацією». Аналогічне розуміння кризи можна знайти в працях М.Ш. Магомед-Емінова (переломна ситуація, екстремальна ситуація), К.Н. Артемова (неможлива ситуація), Т.С. Кириленко (психотравмуюча ситуація), І.П. Маноха (критичний стан буття). Не дивлячись на використання різної епістемології, автори вкладають в дані поняття близький смисловий зміст. Розуміючи критичні ситуації як ситуації загострення протиріч розвитку в складній системі (людина чи суспільство), дослідники підкреслюють, що існування чи стан набувають кризових явищ під впливом п'яти факторів: 1) **фактор імовірного**

прогнозування – виходячи з аналізу свого минулого досвіду, людина оцінює імовірність настання цієї події як нульову або мінімальну; 2) **вітальний фактор**, який виражається в суб'єктивному відчутті неможливості жити, існувати у нав'язаній ситуації, людині здається, що вона не перенесе цих умов, не зможе з ними змиритися; 3) **когнітивний фактор**, тобто відсутність необхідних знань, умінь і навичок для життя в даній ситуації, неможливість застосовувати існуючі когнітивні схеми; 4) **поведінковий фактор**, тобто відсутність сформованих моделей поведінки; 5) **екзистенційний фактор** або відчуття смисловтрати, екзистенційний вакуум. **Детермінантою кризи** в загальному її розумінні виступають соціально-психологічні стани, а саме: 1) відносна соціально-психологічна рівновага (існування протиріччя як тотожності з несуттєвими відмінностями); 2) порушення рівноваги, ускладнення, утруднення основних видів діяльності (рівень появи суттєвої різниці в тотожності, тенденцій, які не відповідають один одному); 3) неможливість реалізації планів і задумів, «розрив» життя (коли суттєва різниця переростає в протилежність, полярність, антагонізм).

На кожному з цих рівнів можливе завершення кола діалектичної спіралі, вирішення протиріччя. На другому рівні розвитку протиріччя, при наявності у індивіда складного внутрішнього світу, виникає конфлікт як явище, що характеризується порушенням відповідності між трьома сторонами діяльності особистості: операційної, мотиваційно-цільової та смислової. А на третьому рівні розвитку протиріччя, коли ставляться під удар фундаментальні для особистості основи її життя, установки, принципи, мотивація, виникає криза. Отже, **кризу** можна трактувати як «критичний рівень становлення соціально-психологічного протиріччя, загостреного до межі, до останнього кордону, котрий визначає в даний момент внутрішньоособистісні резерви соціальної адаптивної енергії».

Протиріччя, що викликають життєву кризу можна класифікувати наступним чином: 1) протиріччя між жагою життя та її обезціненням; 2) конфлікт між старим та новим (сюди відносяться протиріччя в різних сферах життя – у творчості, в сімейних стосунках, проблема батьків та дітей, проблема суб'єктивних задумів революційного перетворення світу та об'єктивна нереальність їх втілення тут та тепер; 3) протиріччя в етичних переконаннях однієї й тієї ж людини, між особистісними почуттями та боргом, добротою та брехнею, чуттям істини та легкодухістю тощо; 4) невизначеність, подвійність стосунків з оточуючими, незадоволеність потреби у спілкуванні, у взаєморозумінні тощо. Науковці пропонують типи критичних станів буття, котрі формуються на засадах двох основних законів буття людини. Перший – це закон єдності у просторі, який характеризується єдністю дій та цілей людини та їх цілісністю; другий – це закон неперервності у часі, за яким сучасний стан людини визначається через безперервну послідовність станів свідомості з того, що було з нею в кожний момент її минулого.

Перший тип критичних станів буття обумовлений законами індивідуального буття, де виникає загроза вібрації цілісності, єдності або безперервності. Інші типи критичних станів буття детерміновані переживанням простору та часу буття, за яких відбуваються хитання на межі «близько – далеко», «зараз – потім», «скоро – не відомо, коли», «так – ні» тощо. Крім того, критичний стан актуалізується критичним досвідом людини, який може бути нерелектованим, негенералізованим, нетипологізованим. Результати досліджень різних авторів і запропоновані ними класифікації життєвих криз можна об'єднати в таку більш-менш повну форму: 1) за критерієм особистісного розвитку: нормативні (вікові) і ненормативні кризи; 2) за критерієм тривалості: мікрокризи – кілька хвилин, короточасні – до 4-6 тижнів, довготривалі; 3) за критерієм результативності: конструктивні і деструктивні; 4) за діяльнісним критерієм: кризи операціонального аспекту життєдіяльності: «не знаю, як жити далі», кризи мотиваційно-цільового аспекту: «не знаю, для чого жити далі», кризи смислового аспекту: «не знаю, навіщо взагалі жити далі»; 5) за критерієм глибини переживань: поверхові, середні та глибокі; 6) за критерієм детермінованості: кризи, що викликані однією подією, багатовимірні кризи, котрі зачіпають майже всі аспекти індивідуального життя. З точки зору змісту і характеру психологічних проблем чи життєвих обставин, що спричинили кризову ситуацію, а також особистісних ролей, що виникають, розвиваються і зникають П.П. Горностай виділяє кілька типів життєвих криз.

1. Кризи становлення особистості. Найхарактернішими кризами становлення є вікові кризи, що вважаються нормативними, тобто необхідними для нормального процесу становлення особистості. Для вікових криз властиві чималі якісні зміни, що відбуваються у психології людини: формування психологічних новоутворень, зміна провідної діяльності і т.д. Але ці зміни завжди супроводжуються зміною ролей, оскільки певна діяльність (гра, спілкування, навчання і т.д.) передбачає і відповідну особистісну роль людини.

2. Кризи здоров'я. Часто людина переживає серйозну кризу у зв'язку з втратою здоров'я, каліцтвом чи іншими серйозними проблемами, що докорінно змінюють життя. Найбільш фруструючими кризовими чинниками є втрата у зв'язку зі зміною здоров'я якихось важливих життєвих і соціальних функцій (а, отже, і важливих психологічних ролей), відмова від важливих життєвих планів у зв'язку з неможливістю їх втілити (тобто відмова від майбутніх ролей).

Прикладом серйозної кризи здоров'я може слугувати історія життя письменника М. Островського, який ще молодим втратив зір і можливість ходити. Ця трагедія перекреслила всі життєві плани і ледве не стала причиною самогубства.

3. Термінальні кризи. Дуже серйозними є кризи, пов'язані з термінальними цінностями людини, зокрема з імовірним чи неминучим

близьким кінцем її життя. Приклади: звістка про невиліковне захворювання; які-небудь обставини, що загрожують життю і яких неможливо уникнути; смертний вирок суду і т.д.

4. Кризи значущих стосунків. Надзвичайно важливою є сфера взаємовідносин людини з іншими, а отже, значні зміни в структурі цих взаємовідносин часто супроводжуються кризами: змінами міжособистісних ролей. Найбільш значущими причинами подібних криз можуть виступати: смерть близької людини, вимушена розлука, зрада інших людей, розлучення (що пов'язане з втратою міжособистісних ролей). До кризових явищ може призводити і поява нових міжособистісних ролей. Так, народження дитини для сім'ї може стати причиною кризи. Як окрему категорію криз значущих стосунків можна розглядати кризи кохання (нерозділене кохання, втрата кохання, розчарування в коханні).

5. Кризи особистісної автономії. Причиною кризи можуть бути обставини, пов'язані з втратою чи обмеженням особистісної автономії чи свободи: попадання у фатальну залежність від людей чи обставин, позбавлення волі. Якщо криза значущих стосунків полягає у втраті значущих міжособистісних ролей, то криза особистісної автономії (що становить різновид попередньої) пов'язана з потраплянням у нову небажану міжособистісну роль.

6. Кризи самореалізації. Життєва криза може настати внаслідок обставин, пов'язаних з неможливістю нормальної, звичної чи такої, що планується, самореалізації людини: втрата роботи, значущої соціальної ролі (програв на виборах, втрата високого соціального статусу і т.п.), вихід на пенсію, банкрутство, крах життєвих планів, усвідомлення помилковості життєвого шляху, вимушене вигнання (наприклад, внаслідок соціальних конфліктів).

7. Кризи життєвих помилок. Часто кризові явища розвиваються внаслідок яких-небудь здійснених фатальних вчинків (криза, що переживається людиною внаслідок скоєної нею зради, злочину, навіть якщо це не пов'язане з відбуванням покарання), втрата кошовної речі (автомобіль, будинок, квартира; сюди можна віднести і злигодні внаслідок стихійного лиха), кризи гріха. Кризи життєвих помилок можуть бути наслідком і нездійснених вчинків, якщо це мало фатальні наслідки.

Таким чином, розуміння кризи має досить різноманітну направленість залежно від змісту та характеру проблематики. Але смислове навантаження різної термінології і класифікації сприяють розширенню меж розуміння вказаного феномену та допомагають краще зрозуміти таке складне психологічне явище як криза.

Обговорення проблеми

Наслідком кризи стає або катастрофічна фаза - руйнування системи, або зміна середовища перебування, або вироблення якісно нових механізмів життєдіяльності. При цьому, **традиційно виділяють**

три типи криз за критерієм співвідношення зовнішніх і внутрішніх причин.

Екзогенні кризи відбуваються через відносно випадкові події у середовищі (такі, що не залежать від системи): коливання сонячної, геологічної активності, місцеві або глобальні зміни клімату, космічні катаклізми тощо.

Ендогенні кризи обумовлені зміною періодів генетичної програми або вичерпанням програми в цілому. Нарешті, змішані кризи ендо-екзогенного походження детерміновані змінами середовища, спровокованими власною активністю системи. Кризи останнього типу відіграють найбільш істотну роль в еволюції природи й суспільства. До їхнього числа відносяться антропогенні (як правило, техногенні) кризи, які обумовлені життєдіяльністю суспільства. У свою чергу, в таких кризах можуть домінувати екологічні або геополітичні аспекти, але зазвичай такі кризи здобувають комплексного характеру.

Сьогодні ми є «щасливими» свідками **глобальної кризи**, визначальним аспектом якої є **антропогенний компонент**. І останнім часом тільки ледачий не пропонує «ефективних» способів вирішення критичних реалій вітчизняного суспільства. Але, перш ніж пропонувати рецепти мінімізації негативних наслідків сучасної кризи, необхідно відповісти на запитання «чи спостерігалися в історії людства глобальні антропогенні кризи?» Якщо під глобальністю розуміти одночасне охоплення всієї земної кулі й при цьому «одночасність» трактувати за критерієм сучасних швидкостей поширення інформації, то відповідь на це питання повинна бути негативною. Однак, згадавши історію, можна переконатися, що **ряд антропогенних криз** минулого здобували, безсумнівно, глобальний масштаб - глобальний, насамперед, за еволюційним значенням й за характером загальноісторичних наслідків. Тому не слід ігнорувати теоретичний та практичний досвід людства, його адекватна адаптація до тенденцій сучасної вітчизняної кризи може мінімізувати негативні процеси як на рівні конкретної особистості, так і на рівні суспільства в цілому. Узагальнення різноманітного матеріалу з антропогенних криз, дозволяє сформулювати гіпотезу про те, що на всіх стадіях соціальної життєдіяльності існує закономірна залежність між трьома змінними - технологічним потенціалом, якістю вироблених культурою засобів саморегуляції й стійкістю соціуму. У самому загальному вигляді ця залежність може бути сформульована в такий спосіб: чим вище міць виробничих і бойових технологій, тим більш досконалі механізми стримування агресії необхідні для збереження суспільства. Ще один аспект гіпотези полягає в тому, що щільність населення, яку здатна витримати дана культура, пропорційна кількості антропогенних криз, успішно переборених нею в минулому.

Для розуміння сутності антропогенного аспекту сучасної кризи доцільно розрізнити внутрішню й зовнішню стійкість. Перша (Internal Sustainability, Si) виражає здатність соціальної системи уникати

ендогенних катастроф і обчислюється відсотком їхніх жертв від кількості населення. Друга (External Sustainability, Se) - здатність протистояти коливанням природного й геополітичного середовища - обчислюється, відповідно, відсотком жертв зовнішніх катаклізмів. Якщо якість регуляторних механізмів культури позначити символом R, а технологічний потенціал символом T, то гіпотезу техно-гуманітарного балансу можна представити простим відношенням:

$$S_i = f_1(R) / f_2(T)$$

Зрозуміло, що $T > 0$, оскільки при нульовій технології мова повинна йти не про соціум, а про стадо, де діють інші - біологічні й зоопсихологічні закони. При низькому рівні технологій запобігання антропогенних криз забезпечується примітивними засобами регуляції, що характерно для первісних племен. Дуже стійким, аж до застійності, може виявитися суспільство, в якому якість регуляторних механізмів значно перевершує технологічну міць. Хрестоматійні приклади такого суспільства - конфуціанський Китай чи Радянський Союз. Нарешті, зростання величини в знаменнику підвищує ймовірність антропогенних криз, якщо не компенсується ростом показника в чисельнику. Величина R складається, щонайменше, із трьох компонентів: організаційної складності суспільства, інформаційної складності культури (методики розрахунку цих показників розробили американські антропологи [Chick G., 1997]) і когнітивної складності середнього носія даної культури (цей параметр вивчається засобами експериментальної психосемантики [Петренко В.Ф., Митіна О.В., 1997]). Остання складова найбільш динамічна, тому й виступає предметом дослідження в контексті даної статі. А ситуативне зниження когнітивної складності під впливом емоцій є вирішальним фактором кризової поведінки.

В Україні **когнітивна криза** носить критично гострий характер. Соціалістичні цінності вичерпали себе, а орієнтація на цінності вільного ринку, економічної й політичної демократії, теоретично привабливі для багатьох, не забезпечують і, мабуть, не забезпечать в найближчому майбутньому процвітання для більшості співвітчизників. Дотепер «капіталізація» України асоціюється для численних груп населення з збіднінням й нещастями. У цих умовах установки вищого рівня, що узагальнюють основні принципи суспільного устрою, значною мірою втрачають сенс. Поняття «капіталізм - соціалізм», «демократія - диктатура» майже не сприймаються більшістю носіїв національної суспільної свідомості, тому що ніяк не співвідносяться з реаліями повсякденного життя. Ці реалії - ціни й прибуток, багатство й бідність, влада сильних і заможних, свавілля, насильство й злочинність, етнічні протиріччя й конфлікти - витісняють із суспільної психології знання й цінності абстрактно-ідеологічного ряду. Прискорення деструктивних процесів у багатьох сферах економічного й соціального життя зосереджує пізнавальні інтереси людей на проблемах стабільності й

порядку. Пріоритетного ціннісного значення набуває подолання проблем у рамках цих процесів, проблем, які загрожують безпеці людини, її життєвому рівню й соціально-професійному статусу.

У цей час українців тривожать: ріст цін, зростання числа карних злочинів, криза економіки й спад виробництва, безробіття. У порівнянні із цими проблемами все, що вилучено від повсякденного життя, - як загальні принципи соціально-економічної системи, так і політична сфера – представляється несуттєвим. Специфіку сучасного рівня когнітивної складності «пересічного українця» визначає, насамперед, психологічний стан людей, який обумовлений повсякденним життєвим досвідом, а також песимістичним і тривожним соціальним кліматом, що формується та підтримується засобами масової інформації. Останні події, що пов'язані з розповсюдженням грипу А/Н1N1, продемонстрували як швидко, територією України розповзається паніка – масові збудження і страх, зумовлені чи то реальною загрозою, чи то мнимою, спеціально кимось роздмухуваною небезпекою. При цьому вже не так і важливо – ілюзорна загроза чи реальна, бо процес взаємного зараження відчуттям психологічної і фізичної незахищеності гальмує здатність приймати прагматичні рішення, об'єктивно оцінювати обстановку й адекватно реагувати. Іншими словами, когнітивна складність середнього носія української культури швидко зменшується, «пересічний українець» спрощується і це не є його провиною, це – його біда. Видатні науковці (наприклад, Воронкова В.Г.) нагадують, що «життєвий базис буття людини являє світ повсякденності. Людина проявляється у формах життєво-буттєвої неповторності, в яку вона вкорінена, в своє середовище, свій дім, свою безпосередню спільноту, в світ первинно-буттєвих предметів». На жаль, сучасна українська повсякденність така, що люди залякані, люди виживають – який театр, яка філармонія чи книжка – тут вижити б: поїсти, якимось одягтися, сплатити за школу дитини. Культура – розкіш, що стає зайвою. «Пересічний українець» не тільки спрощується, але й втрачає орієнтири, цілі існування. Сьогодні ми живемо в ситуації геополітичного хаосу. Оптимістично спрямовані співвітчизники вважають, що «відбувається заміна старої схеми мислення новою», інші ж вважають, що «під час достопамятної холодної війни існував бодай якийсь баланс, що його можна було позначити майже невживаним словом – світобудова. Тепер ми живемо у світі, де немає жодних правил і де триває запекла битва за вплив на пострадянському просторі».

Ситуація ускладнюється тим, що структура українського народного господарства розосереджена поміж, як мінімум, **п'ятьма великими економічними центрами та позначена історичними, культурно-мовними, ідеологічними розбіжностями** у поглядах мешканців різних регіонів. Очевидно, що розглядати Україну як самодостатнє утворення поки що сенсу немає; зараз, на жаль, доцільніше говорити про нашу країну як про сполучення, «злуку» околиць двох імперій – західної,

Австро-Угорської (читай – європейської), і східної, з усією неможливістю виміряти її «загальним аршином». Ці два шматки околиць мають свої особливості: одна з них, західна, просто-таки покреслена історичними кордонами, як нарізаний скибками кавун. Інша, східна – трагічна єдність з постійною загрозою «вибуху» Криму. Таким чином, існують «дві України», і їхній погляд на історію та сучасність якщо й не протилежний, то явно не співпадає. Соціальний формат України сьогодення – це розпад. Можна згадати саме лише фізичне вимирання нації, її фактичне скорочення. Людей міг би об'єднати добробут, та ні, нація біднішає й звинувачувати у всьому «глобальну кризу» означає скидати відповідальність. Й щоб на питання «Чи існує зараз український народ як спільнота, здатна до консолідованої осмисленої дії, чи наш народ якось непомітно розтанув, перетворився на юрбу люмпенів та обивателів?» була аргументовано позитивна відповідь, мабуть, слід звертатися не тільки до влади, а й до громади, до народу, до кожної людини. Саме громадяни, яким не байдуже майбуттє їхніх країн, беруть активну участь в розбудові й удосконаленні світу своєї повсякденності. Лише те суспільство може сподіватися на визнання, повагу та «нетуманне» майбуттє, яке з повагою ставиться до своєї історії та спадщини, належно виховує молодь і будує майбуттє, спираючись на новітні досягнення людського розуму. Україна ж – держава, котра «святкує поразки, ставить пам'ятники поневолювачам і зберігає монументи диктаторам» («Дзеркало тижня» від 22 серпня 2009 р.), на могилах зводить культові споруди і танцмайданчики, патріотизмом замінює науку (у т.ч. історичну), вже який рік поспіль не поступається першими – в Європі (офіційна статистика) – тютюнопалально-алкогольновживально-ВІЛпрогресуючими місцями. Крупція стала «рідною», а її розмах (що світ жахає) не лякає – звикли. Щодо такого ганебного явища, як у чужих краях заробітчанство, то нині кожен десятий трудовий мігрант світу – з України, частка ж українських заробітчан у загальному вітчизняному соціумі – найвища у світі.

Висновки

Зіставлення значної кількості кризових епізодів минулого й сьогодення дозволяє узагальнити деякі наукові спостереження. Так, коли інструментальні можливості агресії в суспільстві перевершують культурні прояви, суспільна свідомість і масові настрої здобувають відповідні властивості. З ростом потреб підсилюється відчуття всемогутності й уседозволеності. Формується знання про світ як про невичерпне джерело ресурсів. Ейфорія успіху створює ситуацію перманентного очікування нових успіхів і перемог. Близькість бажаних цілей підсилює мотиваційну напругу. Але відповідно до ж психологічного закону Йеркса - Додсона (закон оптимуму), ефективність простої діяльності пропорційна силі мотивації, а ефективність складної діяльності при надмірній мотивації падає. Інша риса сьогодення - зниження когнітивної складності

суб'єкта призводить до того, що мислення примітивується й проблемні ситуації бачаться елементарними, у той час як об'єктивно з ростом технологічних можливостей процес збереження соціальної системи стає більше складною проблемою. Україна, як і інші країни, сьогодні перебуває в процесі глобальної кризи, визначальним аспектом якої є антропогенний компонент. Для того, щоб наслідком кризи не стала катастрофічна фаза - руйнування системи, край необхідно виробити якісно нові (практичні, дієві) механізми життєдіяльності як окремої особистості, так і суспільства в цілому. При цьому необхідно пам'ятати, що на всіх стадіях соціальної життєдіяльності існує закономірна залежність між трьома змінними - **технологічним потенціалом, якістю вироблених культурою засобів саморегуляції й стійкістю соціуму.**

Необхідним компонентом процесу мінімізації негативних наслідків національного варіанту глобальної кризи є підвищення якості регуляторних механізмів культури, які складається, щонайменше, із трьох елементів: організаційної складності суспільства, інформаційної складності культури і когнітивної складності середнього носія даної культури. Остання складова найбільш динамічна, тому її важко дослідити. Але ситуативне зниження когнітивної складності під впливом емоцій є вирішальним фактором кризової поведінки. Ряд фактів свідчать про те, що в другій половині ХХ століття відбулися підбадьорюючі зрушення в суспільній свідомості. Багаторічне утримання від застосування самих руйнівних видів зброї, створення міждержавних коаліцій, не спрямованих проти третіх сил, цілеспрямовані й часто ефективні екологічні заходи - все це по суті не має прецедентів в історії людства. Виникла надія, що культури західного типу вже виробили міцний резерв раціонального контролю над інстинктивними імпульсами лінійної експансії. Але, на жаль, глобальна криза продемонструвала, що ступінь зрілості соціально-політичного мислення навіть у самих прогресивних із сучасних культур не відповідає вимогам сьогодення.

Перспективи подальших досліджень – аналіз національного менталітету у зв'язку з подоланням причин кризи; аналіз причин когнітивної кризи сучасного українського суспільства; аналіз протиріч, що викликають життєву кризу сучасності.

Джерела

1. Воронкова В. Система суспільних та індивідуальних моделей людини у форматі «суспільство-людина» //Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Випуск 33, Запоріжжя, 2008.
2. Дилигенский Г. Идеологические представления и ценности. Психология кризиса // Социально-политическая психология. М., 2003.
3. Дзеркало тижня: № 40 (768) 17 – 23 жовтня 2009, № 41 (769) 24 – 30 жовтня 2009, № 43 (771) 7 – 13 листопада 2009 та інші.
4. Кириленко Т.С. Пошук гармонії: емоційні переживання та стани особистості (вчинкові-орієнтований підхід): Монографія. – К., 2004.

Стаття надійшла 20.11.09 р.